

Ya Hu Ve Adem 37

– KENAN KOÇ · 27 Ocak 2017

11.4-) Ateizm, Teizm ve Deizm:

Ateizm, bir tanrının varlığına inanmamaktır. Kelime anlamı olarak; teizm dinsel inancı ve tanrısallığı temsil ederler. Tanrıları ve fizik ötesi inançları reddeden bu görüş, bunun başına bir "a" eki alarak "A-teizm" şeklinde ortaya çıkmıştır. Ateizme göre tanrıların var olmadığı kesin bir doğrudur. Bu anlamda Ateizm, Deizme, Panteizme ve Agnostisizme zıttır. Ateizm, 'teizm karşıtı' olabileceği gibi 'teizm dışı' anlamında da kullanılır. Yani 'teistik olmayan' şeylere 'ateistiktir' denebilir.

Deizm tanrıya inanan, ama dine karşı olan bir felsefedir. Dinlerin tanrıdan gelmediğini söyler fakat başka bir tanrının varlığına inanır. Yani Tanrıya inanır bir dinsizlik halidir. Deistlere göre Tanrı vardır, fakat dünyaya bir inanç sistemi indirmiş değildir. Bir Deist, dini inançların tümünü reddetmesi ve Tanrıya tapmaması bakımından Teizme uzaktır. Ayrıca Deist Tanrı inancından doğan; insanın hiçbir dine dayanmadan, bizzat özünde bulunan nitelikler sebebiyle de doğruluğu, ahlaki ve iyiliği bulabileceğini savunan görüşe 'Doğal Din' denir. Deizm, 17'inci ve 18'inci yüzyılda İngiltere, Fransa ve ABD de belirginleşmiş, bir anlamda dine inanmasa da, yeni tür dini bir felsefedir. Kelime anlamı olarak; 'Tanrı'dan gelmiştir; Latince 'Deus' kelimesini kullanır; tam Türkçesi ile 'Tanrıcılık'tır. Kişisel olarak Deistlerin düşünceleri oldukça geniş ve değişiktir. Bazıları aralarında kendilerini asıl Hıristiyanlar olarak da ilan etmiş; İncil'den mucizeleri, kehanetleri ve bilinmezleri çıkartarak; İsa'nın insanlara iyilik öğretmek isteyen biri olduğunu sunmuşlardır. Örnek olarak Thomas Jefferson, bu öğeleri çıkartarak Jefferson İncili'ni yazmıştır.¹⁴

11.5-) Panteizm (Kamutanrıcılık - Tümtanrıcılık) ve Panenteizm

Panteizm; Tanrı ile evreni bir, aynı ve özdeş kabul eden görüştür. Bu görüşe göre, Tanrı'nın evrenden ayrı ve bağımsız bir varlığı yoktur. Tanrı doğada, nesnelere, insan dünyasında vardır. Her şey Tanrı'dır. Panteistler evrende var olan her şeyin (atom, hareket, insan, doğa, fizik kanunları, yıldızlar...) aslında bir bütün olarak Tanrı'yı oluşturduğunu söylerler. Bu bakımdan evrende vuku bulan her olay, her hareket, aslında

doğrudan Tanrı'nın olayı, hareketidir. Tanrı – Evren - İnsan ayırımı yoktur. Böyle bir ayırım aklın yanılmasıdır. Aşkın bir Tanrı var olmadığı gibi, her hangi bir yaratmadan da söz edilemez. Tanrı yaradan değil, var olandır. Evrende görülen şeylerden gayri bir Tanrı yoktur. Dolayısıyla Evrenin bir başlangıcı ve sonu yoktur. Önsüz ve sonsuz olan Tanrı, hem makro kozmosta (evrende), hem de mikro kozmosta (insanda) bulunur.

Felsefi bir tasarım olarak Panteizm, eski Yunan felsefesinde Plotinos (205-270), Rönesans'tan sonra Giordano Bruno (1548-1600) ve Spinoza (1632-1677) tarafından temsil edilmiştir.

Düşünsel kökü Antik Çağ Yunan Stoacılığına dayanan Panteizmin ileri sürdüğü 'Evrenin Ruhu Anlayışı', Hegel'ciliği (1770-1831) ve Spinoza'cılığı doğurmuştur. Spinoza'nın panteizmi, ailesinin göç ederek ayrıldığı Endülüs İspanya'sındaki ünlü mutasavvıf Muhiddin-i Arabî'nin (1165-1239) etkisiyle oluşmuştur. Bilindiği gibi Arabî'nin görüşü 'Vahdet-i Vücut' olarak ileri sürülmüştü. Ancak Spinoza'nın Panteizmi ile Arabî'nin Vahdet-i Vücut anlayışı birbirinin aynı değildir. Spinoza'da Tanrı evrendedir ve evren kadardır. Arabî'de ise Evren Tanrı'dadır ve Spinoza'nın kabulü, Tanrı'yı sınırlamamaktadır.

Panteizmin, Arapça'da karşılığı "Vücutiyye" sözcüğüdür. Bu, Vahdet-i Vücut, yani varlığın değil, Vahdet-i Mevcut, yani fiziki evrenin, tabiatın birliği inancına varır. Tabiatın Tanrı oluşuna, tabiatın başka bir varlık, bir Tanrı, bir gerçek bulunmayışına inanmaktır. Özetle, Vahdet-i Mevcut, son tahlilde Ateizmden, Tanrı tanımamaktan başka bir şey değildir. Vahdet-i Vücut yaklaşımında, Tanrı yaratılmışların hiçbirine benzemez ve bu inanç eşyanın hakikatini Tanrı'da görür. Oysa, Panteizmde fiziki evrenin kendisi Tanrı'dır. Açıkçası Panteizme göre her zerre O'nun kendisi iken, gizemciliğe göre, her zerre İlahi güzelliği yansıtan bir ayna ve araçtır.

Panteizm sık sık ateizm yerine kullanılır. Bu sadece bireysel bir yaratıcıyı reddettiği için değildir. Katı ya da doğacı Panteizm evrenin kendini ya hiçlikten (hiçbir şeyden) yarattığına ya da ezelden beri var olduğuna inanır. Modern bilimsel Panteizm Materyalistiktir. Evrenin düzeninin, evrimin ve kendi kendine organize olmanın prensipleriyle açıklanabileceğine inanır. Panteizmin diğer biçimleri de vardır. Mesela modern paganlar sık sık panteist olduklarını iddia ederler. Mantıksal tutarlılıkla ilgili olanlar tanrıları gerçek olmaktan ziyade sembol olarak görürler. İlgili olmayanlar ise Panteizm ile çok tanrıcılık, sihre inanış, reenkarnasyon ve doğa üstü olguları birleştirirler. Yeni nesildeki oldukça ortak olan bir alternatif düşünce Pan-psyhic panteizmdir: Evrenin/ tanrının kollektif bir ruha, bilince, ya da isteğe sahip olduğu inancı... Bu versiyon en açık bir şekilde Hegel, ve yakın tarite A. N. Whitehead ve Teilhard de Chardin tarafından ifade edilmiştir. Diğer bir çeşit ise insanların bir şekilde evrenin aklının içinde olduklarıdır. Evrimimiz hakikaten aktif yardımcımızdır ve evrene tam potansiyelini almasında yardım ediyor olarak görülür.

İngiliz matematikçi ve filozof Alfred North Whitehead'e (1861-1947) göre, Tanrı'nın her türlü değişimin ötesinde değişmez bir niteliği ve bunun yanında bir de

değişen ve oluşan bir niteliği vardır. Tanrı değişmeyen yanıyla devinimi başlatmıştır ve Evrenin bilincindedir. Ancak Tanrı bu konumda kalmış olsaydı, ilk devindirici, özgür, öncesiz ve yetkin olarak kalacak ama varoluşa katılmamış olacaktı. Diğer niteliği ile ise Tanrı, değişme ve oluşma sürecinin içinde ve bilincindedir. Bu nedenle Tanrı'nın evrende içkin (evrenin maddesine karışmış-içinde bulunan) olduğunu söylemek de doğrudur. Evrenin de Tanrı'da içkin olduğunu söylemek, Tanrı-Evren ilişkisinin karşılıklı olduğunun farkına varışın göstergesidir. Mantıksal pozitivizmin ileri noktası olan, Süreç felsefesi olarak da ifade edilen ve Whitehead'le başlayan bu akıma Pan-enteizm ya da Diyalektik teizm denir ve İslami düşünceye çok yakındır.

Bu düşünceye göre de, Evrende sabit hiçbir şey yoktur. Kendimiz dahil her şey değişmektedir. Bu değişim süreklilikle beraber gitmektedir. Bütün gerçeklik, Süreç felsefesinin

vurguladığı değişim ve süreçten ibarettir. Pan-enteizme göre Tanrı, hem değişmeyen (Mutlak), hem de değişen (göreli) dir. Hem zamanın içinde hem dışında hem sonlu, hem de sonsuzdur. Aynı zamanda hem tikel hem tümel, hem neden, hem sonuçtur. Charles Hartshorne (1897-2000), Tanrı'nın bir soyut bir de somut iki yüzü olduğunu söyler. Soyut niteliğiyle Tanrı, Mutlak, etkilenmez, erişilmez ve değişmezdir. Somut yanıyla ise etkilenir ve değişir. Tanrı bu iki niteliğinde de yetkindir. Ancak bu yetkinlik klâsik Teizmdeki gibi değildir. Oradaki yetkinlik değişmeyen donmuş bir yetkinliktir. Buradaki yetkinlik değişir, ancak bu değişme tanrısal bir değişmedir. Yani yetkinliğe doğru değil, yetkinlik içinde bir değişmedir. Bu tanımla Pan-enteizm, hem Deizmden hem de Panteizmden ayrılır. Pan-enteizimde her şey Tanrı'dan sudur etmiştir (oluşmuştur). Ruhun tek amacı, oluştuğu Tanrı'ya dönmektir. Bunun da yolu tek evrensel yasa olan evrim / tekamlden geçmektir. 14